

Bíró Szilvia

Római kori útállomás Gönyű határában

A római kori határvédelmi rendszerről, a limesről mostanában sok szó esik, hiszen magyarországi szakasza az UNESCO Világörökség Várományosi Listáján szerepel, és reményeink szerint néhány éven belül új turisztikai elemmel gazdagodik hazánk. A listára nemcsak katonai táborok, őrtornyok, illetve a limesút egyes ismert szakaszai kerültek fel, hanem többek között az alább bemutatott útállomás is.

A lelőhely 700 méterre helyezkedik el a Dunától

2007 nyarán a győri Xántus János Múzeum munkatársai feltárást végeztek Gönyűn, az épülő

E.ON-erőmű területén. Az ásátások során egy nagyobb római kori épület és a hozzátartozó egyéb objektumok (hatalmas kerítőárok, kutak, vízelvezető árkok, kavicsozott útfelület) kerültek elő.

A lelőhely a római kori Pannonia északnyugati részén, Arrabona (a római kori Győr) és Brigetio (Komárom-Szőny) katonai tábora között található, az egykori felvonulási hadi- és kereskedelmi út, a limesút mentén. A Duna ma nagyjából 700 méterre folyik az épülettől, maga a lelőhely csak egy alig érzékelhető (szinte csak a földre hasalva észrevehető) kiemelkedésen található.

Az épület körül húzódó kerítőárok határolta le azt a nagyjából 40x40 méteres területet, amely az alább bemutatandó épülethez tartozott. Az ároknak védelmi funkciója nem volt, elsősorban a csapadék- és a talajvíz elvezetésére szolgált. Déli részen az árok megszakadt, és a két szárnya között haladt az a kisebb lekavicsozott út, amely az épületegyüttes előtt 30 méterre futó limesútról ágazott le.

A legkorábbi épület egy cölöpszerkezetes építmény volt, amelyben négy oszlopsor három hosszanti helyiségre osztotta a teret. Elég nehéz keltezni ezt a mai szóval „könnyűszerkezetes” épületet, azonban az előkerült leletekből és a többi jelenséghez való viszonya alapján úgy gondoljuk, hogy a Kr. u. 1. század végén – 2. század elején állhatott.

Légifelvétel az útállomásról
(Fotó: Rákóczi Gábor)
A képekkel a Xántus János Múzeum (Győr) rendelkezik

Valamikor a 2. század első felében építették azt a kőalapozású, vályogfalas épületet, amely a virágkorát jelentette a területnek. Maga az épület nagyjából észak-déli tájolású, bejárata délen volt. Itt bal- és jobboldalon 2-2 helyiség található, amelyből a déliek előreugrottak az épület síkjából, és kívülről is megközelíthetők voltak. Az épület kapuszerkezetét az ajtó két oldalán levő kőalapozásban megfigyelhető két kicsi faoszlop tarthatta, ezek alapján az is egyértelművé vált, hogy a kétszárnyú kapu kifelé nyílt. Feltehetőleg a kocsikat, szekereket az épület előtt hagyták (ez lehetett a „parkoló”), itt a bekötőút az épület szélességének megfelelően kiszélesedik. Az épület előtti területet kavicsozással, illetve nagyobb lapos kövekből és már használhatatlan tégladarabokból készített alapozással tették még esős időben is járhatóvá. Több helyen sikerült a talajba mélyedő keréknyomokat megfigyelni.

A megközelítőleg négyszögletes épület megépítésekor a derékszögekkel nem sokat törődtek, az alaprajz valószínűleg annak a kis dombocskának a formáját követte, amelyre építették. A falaknak csak az alapozását, illetve több helyen már az alapozás árkát találtuk meg, ezek egy 16,7x21,8 méteres épületet jelöltek ki. Az épület falainak 60 cm széles (= kb. 2 római láb) kőalapozása volt. Az alapozás tetején a habarcsot elkenték, majd erre húzták fel a vályogtéglaiból álló falat. Az épület hátsó frontján – ahol nem alakítottak ki hasonló kőalapozású helyiségeket – a főfalat szabályos közökbe elhelyezett kőalapozású pillérekkel támasztották meg kívülről. Az egész épületet feltehetőleg zárt tetőzettel fedték, a római korra jellemző tegula-imbrex (tégla) megoldással. Az épület falaira ezáltal hatalmas súly nehezedett, ezért faoszlopokkal támasztották alá a tetőszerkezetet. Abban is biztosak lehetünk, hogy a főfalak mentén a tetőszerkezet mintegy 30 cm-t (1 római láb) túllógott az épületen. Erre onnan következtethetünk, hogy a kisebb vízvezető árkok, amelyek az épülettől vezettek el az esővizet a kerítőárok irányába, csak a faltól 30 cm-re kezdődtek, azaz valószínűleg valamilyen ereszt az esővizet ide vezette.

A négy 4x4 méteres helyiség funkciójára csak nehezen következtethetünk, az egyiket kivéve. A bejáratától jobbra eső helyiségben ugyanis majdnem épségben megtaláltuk az épület kemencéjét, amelyet a helyiség délkeleti sarkához toltak. A kemence tüzelőteréhez egy kisebb, téglából kirakott tüzelőcsatorna vezetett, amelynek egyedül a teteje szakadt be, de oldalán, eredeti helyén maradt az egykori tapasztás, amely a kemence használatakor vörösesre égett ki.

Az épület hátsó részét egy nagyobb, zárt udvar alkotta. A nagyobb teret a tetőzetet tartó cölöpsor(ok) tagolták. Két elképzelés van kihasználtságára, az egyik szerint istállóként működött, a másik szerint alvóhelyeket alakítottak ki benne.

A Gönyű mellett feltárt római kori útállomás rekonstrukciója
(Készítette: Pazirik Kft.)

Marcus Aurelius-érem a gönyői útállomásról
(Fotó: Molnár Attila)

Átnézeti fotó az útállomásról, háttérben a Dunát kíséző fasor
(Fotó: Molnár Attila)

A római kori útállomás és környezetének rekonstrukciója délnyugat felől
(Készítette: Pazirik Kft.)

A Brigetioiban állomásozó legio I adiutrix bélyeges téglatöredéke
(Fotó: Molnár Attila)

A legépebben megmaradt kút hordóbélése
(Fotó: Molnár Attila)

A kerítőárkon kívül három kutat tártunk fel. Az 1. számúban, amely legközelebb volt az épülethez, rengeteg téglatöredék került elő, köztük több bélyeges darab, valószínűleg az épület megépítésekor vagy egyik átépítésekor. Ugyanennek az aljában egy beleesett sárga korsót is találtunk. A kutak alja a jelenlegi talajvízszint alatt volt, ezért a kutak kibélelésére szolgáló fahordók egy része is megmaradt, amelyeket nagyon jól konzervált az állandó talajvíz. A második kútban majdnem az egész belső faszerkezetet alkotó hordót megtaláltuk: 80 cm magasan állt eredeti helyén, rendkívül jó állapotban. A fadongák abroncsát fűzfavesszőkből készítették, mégpedig úgy, hogy a vesszőket meghajlítva rátekerték a hordóra, majd végeit hánccsal tekerték össze.

Az épület felhagyása a falak módszeres elbontásával történt. Először a vályogfalat dönthették le, amelynek maradványait a tetőt alkotó téglákkal együtt az épület körüli kerítőárkba öntötték bele. Ezt követően a kőalapozás köveit több helyen kiszedték, ennek esett áldozatul a konyhában levő kemence is, amelynek sarkát az épület falával együtt kitermelték. A feltárás során arra utaló nyomot, hogy támadással vagy barbár betöréssel állhat kapcsolatban az épület felhagyása, nem találtunk. Kisebb tűzvész azonban lehetett, mivel több kerámiadarabon törés utáni másodlagos égésfoltokat lehetett megfigyelni, és a vályogtéglák is át voltak égve néhány helyen. Valószínűleg egyszerűen nem használták tovább a területet, és az épületet módszeresen felszámolják. A Duna közelsége ill. a viszonylag magas talajvíz felveti annak lehetőségét, hogy esetleg környezetváltozással áll kapcsolatban. Környezetrégészeti kutatásokból tudjuk, a 2. század folyamán fokozatosan emelkednek a folyók vízszintjei és ezáltal a talajvíz szintje is. Elképzelhető, hogy az útállomás életének végét ezen klímaváltozások okozhatták.

A pontosabb keltezéshez a dendrokronológia segítségét is igénybe vettük, amely a fák évgűrűinek elemzésén alapul. Mindkét faszerkezetű kútból vettünk mintát. Az 1. számú kút fából készített hordószerkezetét valószínűleg a Kr. u. 130–190-es évek között készítették, a sok belőle előkerülő lelet alapján ezt az épület fénykorában használták. A 2. számú kút tölgyből készült hordóját a vizsgálat alapján pedig legkorábban Kr. u. 220-ban kivágott fából állították össze. Ezt az adatot azzal a ténnyel, hogy a kútban egyetlen darab kerámiatöredéket sem találtunk, összevetve feltételezhetjük, hogy a kutat csak nagyon rövid ideig, vagy egyáltalán nem használhatták.

A feltárás során előkerült leletanyag legnagyobb részét a kerámia teszi ki. Ezek közül az Észak-Itáliából és Galliából importált díszedények töredékei emelkednek ki, de természetesen a közelben (valószínűleg valamelyik közeli településen) gyártott edények képezik a döntő hányadát az

anyagának. A keltezés szempontjából fontos érmek és fémtárgyak közül viszonylag keveset találtunk. Kiemelkedően nagy számban kerültek elő azonban a tetőfedésre használt téglakon bélyegek. Miért bélyegezték meg a téglát? Egyrészt a téglát készítő műhely jelölte meg így a termékét, másrészt valószínűleg a kész téglák mennyiségének elszámolásában is szerepet játszottak. Gönyűn 88 olyan téglát kerül elő, amelynek bélyegét a Brigetioiban állomásozó legio I adiutrix-szal lehet kapcsolatba hozni. Valószínűleg a kőperiódus építéséhez vagy átépítéséhez szolgáltatott a legio műhelye téglákat, így nem kizárt, hogy maga a katonaság is tevékenyen részt vett az építkezésben. Ezeken kívül magán téglavetők termékeit is megtaláljuk, ilyen különleges darabok a Lucius Barbius Aquileiensis nevéhez köthető darabok, valamint egy közeli világgazdaságban készült egyszerűbb kivitelű C•A vagy CXA bélyegekkkel ellátott téglák.

Sajnos egyértelműen katonai felszereléshez tartozó tárgyat (fegyvert, sisakot, páncéltöredék) nem találtunk, azonban apróbb tárgyak, szandálszegek, övveretek utalnak a katonaság jelenlétére.

Az épület limes menti elhelyezkedése miatt a próbafeltárás során még őrtoronyként azonosítottuk az előkerült jelenségeket. A terület teljes feltárása során azonban kiderült, hogy őrtoronyként sem a mérete, sem a kivitele (sánc/paliszád hiánya, keskeny falak, vályogfal-felmenők) alapján nem azonosíthatjuk. A feltárt épületek alaprajza, elhelyezkedése és a funkciójának meghatározása több lehetőséget vet fel, amelyek közül itt bemutatunk néhányat.

Főleg a birodalom nyugati részén jellegzetes kiserődök alaprajza első ránézésre nagyon hasonló a Gönyűn feltárt állomáshoz. Azonban a „klaszszikus” kiserődök esetében szinte mindig sikerült paliszádfalat, kőfalat vagy sáncot kimutatni a kerítőárkon belül, tehát ténylegesen védelmi feladatuk is volt. Bár a gönyűi állomás keskeny falai és struktúrája nem biztosít semmilyen védelmet a benne lakóknak, a hasonlóság mindenképpen figyelemre méltó.

Pannoniában a legtöbb állomáshely, amely a fő közlekedési útvonalak mentén helyezkedik el, valószínűleg szintén katonai felügyelettel rendelkezett, hiszen a legtöbb stratégiai fontos helyeken helyezkedett el (útélágazások, folyóátkelők stb.). Például a Katafa mellett feltárt állomás sorolható ebbe a kategóriába. A Borostyánkőút mellett elhelyezkedő állomás a Rábán való átkelést felügyelte.

Pannonia belső területén több útállomás került feltárásra, amelyek a császári postahálózat részeként működtek elsősorban. Legtöbbjük a provincia belsejéből került elő. Alaprajzilag a leginkább a Sorokpolány mellett előkerült állomás hozható a gönyűivel párhuzamba, ahol a bejáratnál szintén négy helyiség található, az épület hátsó részét pedig egy hatalmas udvar foglalja el. A limesút

pannoniai szakaszán nem sokkal feltárásunk után került elő a második útállomásként értelmezhető épület. A Bátaszék mellett feltárt útállomásról azonban viszonylag keveset tudunk.

A Gönyűn feltárt útállomástól nyugati irányban Arrabona segédcsapati tábora 10, keleti irányban Ad Statuas tábora pedig 5 római mérföldre fekszik. Ezen a területen a táborok közötti őrtornyokra és a limesút pontos nyomvonalvezetésére csak szórványos, illetve terepbejárási adataink vannak. Szerencsés körülmény, hogy mindkét irányban ismerjük a legközelebbi őrtornyot, mindkettő két-két mérföldre található.

Összefoglalóan elmondhatjuk azonban, hogy a Gönyű-Nagysáros lelőhelyen feltárt állomás a limesúthoz való viszonya miatt különleges helyet foglal el a pannoniai kutatásban. Az útállomásként (lőváltó állomásként) értelmezett épület katonai felügyelet alatt állt, amelyet az állami posta alkalmazottain kívül valószínűleg a civil utazók is használhattak. 🗺️

Az útállomás rekonstrukciója nyugat felől
(Készítette: Pazirik Kft.)

Feltárás közben
(Fotó: Molnár Attila)

